

Ortaçağ, Yüzük ve Salâhaddîn: Gotthold Ephraim Lessing'in *Bilge Nathan* ve James Clarence Mangan'ın *Üç Yüzük* Anlatısı

The Middle Ages, the Ring and Salâhaddîn: Gotthold Ephraim Lessing's *Nathan the Wise* and James Clarence Mangan's *The Three Rings*

Arda ARIKAN¹

¹Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Antalya, Turkey

ORCID: A.A. 0000-0002-2727-1084

Corresponding author:

Arda ARIKAN,
Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of English Language and
Literature, Antalya, Turkey
E-mail: ardaari@gmail.com

Submitted: 01.02.2021

Revision Requested: 13.04.2021

Last Revision Received: 16.04.2021

Accepted: 04.05.2021

Citation: Arıkan, A. (2021). Ortaçağ, yüzük ve Salâhaddîn: Gotthold Ephraim Lessing'in *Bilge Nathan* ve James Clarence Mangan'ın *Üç Yüzük* anlatısı. *Litera*, 31(1), 177-202.
<https://doi.org/10.26650/LITERA2021-872110>

Öz

Yüzük, bir süslenme aracı olarak, Ortaçağ Avrupa'sının önemli takılarından biridir. Materyal olarak somut varlığının dışında yüzük, birçok şiir, şarkı, resim, gravür ve anlatıda imgesel ve ikonografik anlamları da taşıyarak yer almıştır. Taşıdığı dinsel ya da soyut yan anlamlarıyla önemli bir dinsel ve toplumsal işlev gören yüzüğün bir araç ve takı olarak Ortaçağ Avrupası'nda birçok anlatıda yer alarak çağlar boyunca kültürel zeminde var olduğu bilinmektedir. Daha önce Gotthold Ephraim Lessing ve Boccaccio tarafından Batı edebiyatlarında kullanılmış olan üç yüzük anlatısı da sıklıkla Rönesans dönemi ve Aydınlanma hareketi ile ilişkilendirilmiştir. Yapılan son çalışmalar Ortaçağ Avrupası'ndaki üç yüzük imgesini içeren anlatı, öykü ve edebi eserlerin Katolik Hristiyan olmayan bir çıkış noktası olduğunu tarihsel tartışmalar zemininde göstermiştir. Üç yüzük anlatıları, dolayısıyla, kökenleri Orta Doğu ve Akdeniz coğrafyasında bulunan anlatılar olarak kabul görmektedir ancak bu imgeyi içeren anlatıların edebiyat eserlerindeki yeri ve işlevi hakkındaki çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın çerçevesini Lessing'in *Bilge Nathan* (Alm. *Nathan der Weise*) oyunu ve James Clarence Mangan'ın bu oyundan alarak yeniden anlattığı *Üç Yüzük* (İng. *The Three Rings*) başlıklı anlatısı oluşturmaktadır. Çalışmada Lessing ve Mangan'ın eserlerinin meşhur üç yüzük öyküsü geleneği ile olan ilişkisi tartışıldıktan sonra Ortaçağ'ın meşhur üç yüzük anlatısının, Lessing ve Mangan tarafından, 18. ve 19. yüzyıllarda, Türk-İslam Ortaçağının önemli hükümdarlarından Sultan Salâhaddîn karakteri üzerinden nasıl devam ettirildiği mercek altına alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Gotthold Ephraim Lessing, James Clarence Mangan, Salâhaddîn Eyyubi, Yahudi

ABSTRACT

As an accessory, the ring was considered a significant type of jewelry in Medieval Europe. Apart from its tangible existence as a material, the ring has been used in various poems, songs, paintings, engravings, and narratives with specific symbolic and iconographic connotations. It is known that rings had religious and social functions in the Medieval period of Europe. As a body of narratives, stories with a motif of three

rings were told in Western literature during the Medieval period. In the 18th century, Gotthold Ephraim Lessing, a figure of the Enlightenment, wrote *Nathan the Wise* (Ger. *Nathan der Weise*), in which the motif of the three rings includes Salâhaddin as a character. Recent studies emphasize that stories involving elements of the three rings have a non-Catholic Christian point of origin. Accordingly, narratives with the three rings as an image or motif show that their roots can be found in the Middle East and Mediterranean regions rather than in Continental Europe. This study focuses on Lessing's *Nathan the Wise* and James Clarence Mangan's *The Three Rings*, an adaptation of a scene from Lessing's play. After discussing the relationship between Lessing's and Mangan's works as an extension of a broader tradition of narratives with the motif of the three rings, this study investigates how Lessing and Mangan continued this tradition in the 18th and 19th centuries through the character Salâhaddin, one of the major rulers of the Turkish-Islamic Medieval period.

Keywords: Middle Ages, Gotthold Ephraim Lessing, James Clarence Mangan, Salâhaddin Eyyubi, Jewish

EXTENDED ABSTRACT

As an accessory, the ring was considered a significant type of jewelry in Medieval Europe. Apart from its tangible existence as a material, the ring has been used in various poems, songs, paintings, engravings, and narratives with specific symbolic and iconographic connotations. It is known that rings had religious and social functions in the Medieval period of Europe. As a body of narratives, stories with a motif of three rings were told in Western literature during the Medieval period. In the 18th century, Gotthold Ephraim Lessing, a figure of the Enlightenment, wrote *Nathan the Wise* (Ger. *Nathan der Weise*), in which the motif of the three rings includes Salâhaddin as a character. Recent studies emphasize that stories involving elements of the three rings have a non-Catholic Christian point of origin. Accordingly, narratives with the three rings as an image or motif show that their roots can be found in the Middle East and the Mediterranean regions rather than in Continental Europe. A closer look at the history of scientific, cultural, and economic exchange between Christian and Islamic communities before and during the Medieval period shows that many elements that were previously told in the East were passed on to the West, after which this well-known lore of the East was re-told or portrayed by skillful Western poets, writers, and artists. Among the leading works of literature that originated in the East included *One Thousand and One Nights*. In this study, after a review of relevant historical material and a discussion that sheds light on the relationship between East and West, where the former appears to be the source, there is an analysis of two famous works of literature that exemplified the three rings narratives and extended this traditional narrative to the 18th and 19th centuries. Hence, this study focuses on Lessing's *Nathan the Wise* and James Clarence Mangan's *The Three Rings*, an adaptation of a scene of Lessing's play. Medieval stories that include the three rings as a motif center on the issue of truth. To be more specific, in these narratives, an original ring is copied for good reasons, although the bearers

of the ring enter into conflict in an attempt to learn whose ring is the original one. In many narratives that include this motif, the original ring signifies the correct, absolute truth, often regarding religious beliefs. The earliest version of the narrative told in Medieval Europe was written by Stephen of Bourbon in the 13th century, although the story is accepted and cited as an Arabic narrative. In Lessing's *Nathan the Wise*, a play written in 1779 during the age of Enlightenment, Salâhaddîn appears as the peacemaker whose reign comforts Muslims, Christians, and Jews, among many others. As the play unfolds, Salâhaddîn, an intelligent ruler who took Jerusalem from the hands of the brutal Crusaders in 1187, aims to further his wisdom by posing a problem to Nathan the Jew. When he is asked about the correct and absolute religion, Nathan tells the story of the three rings as a parable. Nathan's answer is truthful and it satisfies the ruler so that he accepts the fact that all beliefs are truthful. As an extension of Lessing's work, Mangan's narrative *The Three Rings* was published in 1840 in *Irish Penny Journal*. The narrative is set in the Eastern land of Sultan Salâhaddîn, namely, Damascus. The narrative's exposition centers around a Jew named Nathaniel, who lived during the reign of Salâhaddîn. What connects Salâhaddîn and the Jew is their personalities. While Salâhaddîn is known for his compassionate, just, and righteous reign, Nathan is called Nathan the Wise, for he is famous in the Muslim-dominated city for his wisdom, open-mindedness, and good-hearted spirit, all of which create a strong sense of respect in the Muslim community. After discussing the relationship between Lessing's and Mangan's works as an extension of a broader tradition of narratives with the motif of the three rings, this study investigates how Lessing and Mangan continued this tradition in the 18th and 19th centuries through the character Salâhaddîn, one of the major rulers of the Turkish-Islamic Medieval period.

Giriş

Ortaçağ Avrupası'nda mücevher salt süslenme aracı değil aynı zamanda bireylerin çeşitli dinsel ya da toplumsal gruplara aidiyetlerini gösteren meta işlevi görmüştür. Toplumsal yaşama nüfuz eden mücevher ve takılardan en önemlisi, soyluların ya da rahiplerin başlarına taktıkları taç ya da başlıklar istisna, yüzüktür. Esop tarafından da öyküleri kopyalanıp Batı edebiyatlarında ana kaynak vazifesi görmüş bulunan ve İsa'dan önce birinci yüzyıla tarihlenen Beydeba'nın (1972) *Kelile ve Dimne*'sinde "Padişah, Kuyumcu ve Seyyah" başlıklı anlatısında yüzükten bahsedilmektedir. Buna ek olarak, İsa'dan sonra ilk bin yılda hüküm sürmüş olan Sasani devletindeki evlilik adetleri üzerine yazan Mazaheri (1972) İsfahan'da "genç erkeğin ailesi, genç kıza şekerler ve altın veya gümüşten bir alyans gönderirdi" (s. 57) demekle yüzüğün Ortaçağ İslam dünyasındaki önemini örneklendirmiştir.

Aslında yüzük Ortaçağ ve öncesinde de önemli bir takı olarak semavi dinlerde varlığını göstermişti. Semavi dinlere ait anlatılarda bahsi geçen takılardan en önemli Hz. Süleyman'ın yüzüğüdür. Bu yüzüğe "Mühr-i Süleyman" da denilmekte ve İslam kaynaklarında da, Tanrı'nın ona bahşettiği yüzüğü sayesinde, Süleyman'ın görünmez varlıklarla iletişim kurduğundan, cin ve kötü ruhlarla mücadele ettiğinden, insanlara şifa veren dualar yoluyla hastaları iyileştirdiğinden, kötü ruhları yakalayıp zincirlediğinden ve ruhları kontrol ettiğinden söz edilmiştir (TDV; Mühr-i Süleyman). Buna ek olarak, 1833 yılında kopyalanmış bir eserde, Süleyman peygamberin yüzüğü sayesinde bütün mahlûkatı emri altına alması ve "bir cinin yüzüğü çalarak kısa bir süre tahta" sahip olmasından da bahsedilmektedir (TDV; Süleyman). Yine "Süleyman'ın mührüne izafeten oluşturulan, büyü veya tılsım özelliğine sahip Ortaçağ Yahudi yüzüklerinde ise Tanrı'nın ismi yerine altı köşeli (heksagram), bazen de beş köşeli (pentagram) yıldız işleme si kullanılmıştır" (TDV; Mühr-i Süleyman).

Ortaçağ Hristiyan Avrupası'nı etkilemiş bulunan "Mağrib hânedanlarında da yüzük hükümdarlık ââmetlerinden sayılmıştır" (TDV; Yüzük). Kısaca söylemek gerekirse yüzüğün ilkin dinsel olarak Ortaçağ Avrupası'nda kullanılması Ortadoğu ve Asya'dan gelen bir etkiye işaret etmektedir. Aslına bakılırsa Ortaçağ Avrupası, toplumsal bilimlerde, her şeyden önce simgesel yönleriyle ele alınarak açılmaktadır çünkü "Ortaçağın büyük bir bölümünde, XIII. yüzyıla kadar ve hatta biraz daha sonra, teknik yönüyle alet, araç ve iş, yazın ve sanatta sadece simge olarak ortaya çıkar... Herhangi bir alet, ancak bir azizin simgesel özelliği olarak ortaya çıkar" (Le Goff, 1999, s. 153). Buna göre, herhangi

bir nesnenin Ortaçağ Avrupası'nda kullanıma başlaması ve dolaşıma girmesi ancak ancak ona atfedilen soyut ve çoğu zaman da dinsel anlamın kabul görmesi ve onay alması durumunda olur. Yüzük örneğinden yola çıkarsak, Cherry'ye (2001) göre, Ortaçağ Avrupası'nda bazı rahip ya da keşiş grupları grup aidiyetlerini göstermek için tau haçı işlemeli yüzükler takmışlardır. Buna ek olarak, yazarın belirttiği gibi, kimileri de Vaftizci Yahya ve Aziz Antoni gibi azizlerin figürlerini bedenlerinde taşıma amacıyla işlemeli yüzükler takmışlardır. Kimi zaman belirli yüzüklerin çeşitli hastalıkları iyileştirdiğine inanılmış, kimi zaman da yüzükler tılsımlı takılar olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla yüzük, Ortaçağ Avrupası'nda salt bir süslenme aracı olarak değil, aynı zamanda ruhsal alanda çağrışımları bulunan bir meta olarak da işlev görmüştür.

Yüzük, kültürel zeminde de, Ortaçağ Avrupa'sının önemli takılarından biridir. Materyal olarak varlığının dışında yüzük birçok şiir, şarkı, resim, gravür ve anlatıda simgesel anlamları ile birlikte yer almıştır. Kenning adı verilen söz sanatı eski Alman ve dolayısıyla Eski İngiliz edebiyatında karşımıza çıkan ve deyişbilimsel açıdan sıklıkla zikredilen bir söz sanatıdır. Ortaçağ İngiltere'sinin ünlü eseri *Beowulf*'da da kral sözcüğünün yerine metaforik olarak "yüzük veren" (Heaney, 2000, s. 5) söz öbeği kullanılarak "kenning" yoluyla kral ya da hükümdarı işaret eden orijinal bir niteleme yapıldığı görülmektedir. 14. yüzyıl İngiltere'sinin romanslarından biri olan *Sir Perceval of Galles*'da Perceval annesinin kendisine armağan ettiği yüzüğü uyuyan bir bakireye verir. Yüzük bir yaratığın eline geçerek Perceval için fantastik bir serüvenin simgesi olur. Yine *Sir Gawain and the Green Knight* başlıklı eserde Lady Bertilak, Gawain'e bir yüzük vermektedir. Bu anlatıda geçen yüzük imgesine ek olarak eserde yuvarlak, daire ve çarkıfelek gibi unsurların varlığı anlatıda hem içerik ve hem de yapısal olarak yoğun bir şekilde hissedilmekte (Erol, 1987) ve öyleyse yüzük eserin dairesel imgelemine eklenerek anlatıya zenginlik katmaktadır. Aynı şekilde Kral Arthur'un meşhur yuvarlak masası da yine bir yüzük gibi daire şeklinde olup masanın etrafındakileri, nikah yüzüğünün çiftleri bağladığı gibi, birbirlerine bağlamaktadır. Bunların dışında Ortaçağ İngiltere'sine tarihlenen birçok eserde daha yüzük imgesi önemli bir metafor ya da sembol olarak kullanılmıştır. Böylesi eserler arasında *Yvain and Gawain*, *Bevis of Hampton*, *King Horn*, *Sir Eglamour of Artois* ve Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* de yer almaktadır (Scholey, 2009).

Ortaçağ Fransız edebiyatına baktığımızda başta İberya'ya yerleşen Arapların etkilerinin edebiyata yansımaları ön plana çıkar. Hem yüzüğün bir meta ya da imge olarak zikredildiği metinlerde ve hem de aynı metinlerde geçen yüzük imgesinin dışında kalan biçim ve içerikte de Arap etkisinden açıkça bahsedilebilir. 1340'lu yıllarda Machaut tarafından

yazılan *Le Remede de Fortune* başlıklı alegorik şiirde sevenler arasında yüzük değişiminin umudu sembolize ettiği görülmektedir çünkü şair, yani sevgili, yüzüğü taktığı ve maşuka bağlı kaldığı müddetçe, korunacaktır. "Sevgili" (Fr. *L'Amant*) başlıklı kısımda yüzüğün bağlayıcılığını simgeleyen edimsel işlevi eserde şöyle belirtilmektedir (*Robbins Library Digital Projects*, 2019):

O anda parmağından bir yüzük çıkardı
Hoş, layık, değerli ve pahalı,
Benimkine nazikçe takarak.¹

Ortaçağ Fransız edebiyatına olan Arap etkisinin yüzük ile olan ilgisini anlamak için genel itibariyle Arap-İslâm kültürünün Fransa'ya olan etkisini biraz daha irdelemek gerekir. *Robbins Library Digital Projects* (2019) tarafından yayımlanan Machaut'nun eserine düşülen dipnotta eserde geçen Hedin Parkı'nın (Fr. *Le Parc de Hedin*) kuzey Fransa'da bulunan iki bin hektarlık (8 dönümlük) bir park olduğundan ve parkın Artois'lı Robert tarafından 1288 yılında tamamlandığından bahsedilir. Parktaki maymunların ve su ile çalışan otomatik sistemlerin, her ne kadar bir Fransız tarafından planlandığı kabul edilse de, Arap yazmalarından edinilmiş fikirler olduğu da ayrıca belirtilmektedir.²

Bu noktaya kadar yaptığımız incelemeler sonucunda hem teknik ve hem de edebiyat alanlarında Arap uygarlığının Batı'ya olan çeşitli etkileri görülmektedir. Yüzüğün Ortaçağ Avrupası'ndaki öneminin altını çizmekle birlikte, bu çalışmada temsili olarak yalnızca tek bir yüzük üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan yüzüğün Ortaçağ Avrupa edebiyatındaki kullanımının kaynaklarına inebilmek için Doğu'daki benzer anlatılara bakmak gerekmektedir çünkü Ortaçağ anlatılarında zikredilen yüzük imgesi, daha önce de örneklendirildiği gibi, tek bir kültürden değil birçok farklı kültürden etkilenmiştir. Ortaçağ Avrupa edebiyatlarında karşımıza çıkan yüzük imgesine kaynaklık eden kültürlerin başında da Arap-İslâm kültürü gelmektedir.

1 Lors prist un anel en son doy, Bel, bon, chier, precieus, et riche, Et doucement en mien le fiche (R. Barton Palmer, ed.).

2 Editör, kaynak olarak da Sylvia Landsberg'in *Medieval Garden* (Tür. *Ortaçağ Bahçesi*) başlıklı eserini vermektedir.

Ortaçağ Avrupa Edebiyatları ve Doğu ile İlişkisi

Ortaçağ'da Avrupa edebiyatı Roma uygarlığı, Hristiyanlık ve kuzey Avrupa'nın pagan Alman geleneğiyle yoğrulmuştur ve böylesi bir edebiyat yine Ortaçağ İspanyasının çokkültürlü yapısından kaynaklanan Yahudi ve İslam geleneklerinden de etkilenmiştir (Ruud, 2006, s. ix). Hitti (2011), "makaame" adı verilen ve bir çeşit dramatik menkıbe olan yazı geleneğinden bahsederken "İspanyol ve İtalyan edebiyatında görülen realist ve pikaresk çeşitten en eski hikâye ve romanlar, Arap dilindeki bu makaame ile pek yakın ilişki ve açık benzerliklere sahiptir" demektedir (s. 549-550). Buna ek olarak yazar el-Cahşiyari tarafından 10. yüzyılda ilk derlemeleri yapılan *Binbir Gece Masalları*'nın da "Avrupa edebiyatlarındaki yaygınlığının eserin Doğu'daki yaygınlığından daha fazla" olduğunu belirtmektedir (s. 551). Hitti'nin (2011) Ortaçağ Avrupa'sına Doğu'nun etkileri üzerine verdikleri örnekler arasında bir tür halk şarkısı olan ballad geleneğinin Doğu'nun mâni geleneğinden etkilenmiş olması önemli bir yer tutmaktadır çünkü balladlar özellikle "Avrupa'da beliren şövalyelik ruhu ve davranışının çok daha önceden Endülüs'te yaşanmış olduğunu bize göstermektedir" (s. 769).

Bütün bunlara ek olarak 12. yüzyıl Avrupa'sının önemli bir edebi unsuru olan ve "troubadour" denilen halk ozanı geleneğinin İslam medeniyetinden etkilendiği iddia edilmektedir. Troubadour denilen halk ozanları "o devirde ancak güneydeki Müslüman çağdaşlarını yani zecal türkücülerini taklid ile meşgul" olan sanat erbabıdır (Hitti, 2011, s. 771). Yine ilgili araştırmaların dipnotunda Ribera'ya atıfta bulunularak, troubadour sözcüğünün etimolojik olarak Arapça'daki "tarab" yani musiki ve şarkı kelimesinden geldiği belirtilmektedir (Hitti, 2011, s. 771). Yine "erken Avrupa edebiyatının en seçkin abidevi eserlerinden olan *Chanson de Roland*, araştırmacıya göre, "mevcudiyetini, Müslüman İspanya ile girilen askeri temas ve harplere borçludur" (s. 771). Doğu'nun Avrupa edebiyatlarına etkisinden bahsederken de tarihçi, *Decameron*'unda Boccaccio'nun "Müslüman aleminde dolaşıp duran Şark masallarını devşirip katıştırmış olduğunu" belirtirken, İngiliz edebiyatının en erken eserleri bağlamında düşünüldüğünde "Chaucer'ın telif etmiş olduğu *Squires Tale*, *Binbir Gece Masalları*'ndan alınma bir edebiyat ürünüdür" demektedir (s. 911).

Halaby (1973), Chaucer'ın *Canterbury Hikayeleri*'nin *Binbir Gece Masalları*'ndan etkilenmiş olmasının dışında özellikle *The Squire's Tale*, *The Pardoner's Tale* ve *The Friar's Tale* kısımlarının İbn-i Mukaffa'nın eserlerinden de ciddi surette etkilenele yazıldığını iddia etmektedir. Bu makalenin konusu olan yüzük imgesi özelinde düşünüldüğünde,

Chaucer'ın eserinde geçen "sihirli yüzük" imgesi de aslında *Binbir Gece Masalları*'ndan alınmış bir öykü imgesidir (Halaby, 2011, s. 66). Doğu medeniyetlerinden oldukça fazla etkilenmiş olan Chaucer'ın diğer bir eserini yazarken de aslında Yahudi³ bir bilginin eserinden yararlandığı ortaya konulmuştur. Chaucer, kendi yapıtını oluştururken, mezkûr eserin muhtevasını Latince tercümesinden İngilizceye aktarmıştır ki eser astrolojiyle ilgili olan *A Treatise on the Astrolobe* (Tür. *Usturlap Üzerine İnceleme*) başlıklı eserdir (Ağıl, 2018). Chaucer'ın eserlerindeki Arap-İslam etkisini açıkça gösteren bu gibi örnekler dışında bütünsel olarak Avrupa'nın Ortaçağ edebiyatına bakıldığında, Halaby'nin (1973) de belirttiği gibi, 13. ve 14. yüzyıl Avrupa'sında oldukça popüler olan Saray Aşk (İng. Courtly Love) geleneği Arap kasidelerinden başlayan ve İspanya'daki Müslümanlardan Fransızca konuşan şairlere ve oradan da İngiliz edebiyatçılarına sirayet eden bir silsilenin halkalarıdır.

Örneklerden de görülebileceği gibi Avrupa'da Ortaçağ bilginlerinin ve edebiyatçılarının İslam medeniyetinden etkilenmiş oldukları artık bilinmektedir ancak bu etkinin özellikle imgesel ya da ikonografik düzlemdeki başlangıcının hangi yüzyıla tarihlenebileceği tartışma konusudur. Taşkent (2015) Ortaçağ Avrupası'nda hazırlanmış el yazmalarında bulunan Hz. Muhammed'in görsel imgelerine odaklanmış ve "yüzün üzerinde Latin metni 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Hz. Peygamber'i kendine konu edinmiştir" demiştir (s. 176). Bu bulgu, 8. yüzyıldan başlayarak, Avrupa'da işlenmiş somut kültürel yapıtlarda İslam ile ilgili kişi ve unsurlara yer verildiğini göstermektedir. Bu ve benzeri örnekler, Karanlık Dönem olarak da adlandırılan Erken Ortaçağ'da Avrupalı bilginlerin İslam dinine ve dolayısıyla Doğu'nun anlatılarına merak duyarak bilgi edindiklerini ve bu bilgileri de kendi somut kültürel miraslarına aktardıklarını göstermektedir.

11. yüzyıl düşünürlerinden İbn Hazm, Ortaçağ Avrupası'nın aşk ile ilgili olan eserlerine etki etmiş olan *Güvercin Gerdanlığı* (İng. Dove's Neckring) başlıklı eserinde Çin'in eşsiz güzellikteki mücevherlerinden bahseder. Sevenlerin birbirlerine armağan ettiği mücevherlerden dem vururken İbn Hazm yüzüğü daha önemli bir mertebeye koyarak onu simgesel olarak felek ile ilişkilendirir. Burada felek sözcüğünün yalnızca insanın kaderine işaret etmediği, bunun yanı sıra "Kur'ân-ı Kerim'de yer alan, "Her biri bir felekte yüzer" (el-Enbiyâ 21/33; Yâsîn 36/40) meâlindeki âyette geçen felek kelimesinin "gök

3 Nazmi Ağıl, çevirmiş olduğu Chaucer'ın *Canterbury Hikayeleri* başlıklı kitabın 19. sayfasında, *A Treatise on the Astrolobe*'dan "bir Arap bilgininin eseri" olarak bahsetmiştir. Yüksek lisans tezini ilgili konuda hazırlamış olan öğrencim Oğulcan Şimşek ile yaptığımız çalışma sırasında yazarın Arap değil İspanyol Yahudisi olduğunu gördük. Yazar, 14. yüzyıl bilgini Jacob ben Abi Abraham Isaac al-Corsuno'dur.

cisimlerinin üzerinde döndüğü yer yahut yörüngeler” (TDV; felek) tanımlamasına işaret edildiği görülmektedir. Temelleri Platon ve Aristo’ya dayanan, ondan da Farabi gibi İslâm alimlerine akseden kozmolojik görüşlerle şekillenen bu görüş İbn Hazm’ın şiirinde, kâinatın işleyişinin bir yörünge düzleminde devam ettiğini vurgulamakta ve maşukun hayatın tabii nizamında mühürlü yüzüğe yüzük taşı olarak seçildiğini belirtmektedir. Ay, güneş ve diğer gök cisimlerini kapsayan felek, sıklıkla bir mücevher kutusuna ve özellikle de “dürc” denilen mücevher kutusu ise İbn Hazm’ın şiirinde yine mühürlü bir yüzüğe benzetilmektedir:

Felek dur duraksız döndükçe dönüyor,
Mühürlü yüzük gibi her şeyi kucaklıyor,
Seni kendine yüzüktaşı olarak seçiyor! (İbn Hazm, s. 165)

Şu ana kadar verilen örneklerle Ortaçağ Avrupası’nda yüzüğün, diğer bütün nesnelere gibi, asli olarak soyut ve simgesel düzlemde yer aldığından ve bu düzlemin de dinsel hayatla sıkı sıkıya bağlı olduğundan bahsedilmiştir. Bu çalışmanın amacı da genelinde Ortaçağ Avrupası’nda ve özelinde de Ortaçağ İngiltere’sinde sıklıkla kullanılmış bulunan yüzük imgesinin kısa bir tarihçesini verdikten sonra Ortaçağ’ın ünlü üç yüzük anlatısının aslında Orta Doğu ve İslâm toplumlarının söylencelerinden geldiğini hatırlatmaktır. Bu hatırlatmadan sonra yüzük imgesinin edebiyattaki yansımalarından biri olan Gotthold Ephraim Lessing’in *Bilge Nathan* (Alm. *Nathan der Weise*) başlıklı oyunu ele alınacak ve akabinde de bu oyunun bir adaptasyonu olan James Clarence Mangan’ın üç yüzük anlatısı incelenecektir. 19. yüzyılın İrlanda’sının önemli yazar ve şairi Mangan’ın Türk ve İslâm Ortaçağını konu edinen şiirinde yüzüğün nasıl ele alındığı açıklanırken Ortaçağ’ın meşhur üç yüzük anlatı geleneğinin Türk-İslâm Ortaçağının önemli hükümdarlarından Sultan Salâhaddîn ile olan bağlantısı ortaya konulacaktır.

Üç Yüzük Anlatıları

Shagrir’in (1996) belirttiği üzere Ortaçağ Avrupası’nda üç yüzük anlatısının en erken örneği 1260 yılına uzanmaktadır. Dominiken tarikatına mensup Fransız bir rahip olan Burbon’lu Stephen tarafından yazılan *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus* başlıklı eserde zikredilen bu anlatı yasal olarak tek bir kızı ama evlilik dışı ilişki yaşadığı bir kadından da birçok kızı olan bir adamı anlatır. Bu zengin adam eşsiz ve son derece değerli bir yüzüğe sahiptir ve bu yüzüğü biricik kızına vermek niyetindedir. Vasiyetinde

de tüm mirasını ölümünden sonra bu yüzüğü taşıyacak olan kızına bırakır. Bir süre sonra zengin adam yüzüğü kızına verir ve ölür ancak üvey kız kardeşler yüzüğün ne kadar önemli olduğunu öğrenir ve kendileri için bu yüzüğün birebir kopyasını yaptırırlar. Adamın vasiyeti bir hâkim eşliğinde açıklandığında, her bir kız kardeşin elinde aynı yüzük vardır ve hepsi de zengin adamın mirasında hak iddia ederler. Anlatıda oldukça akıllı bir adam olarak gösterilen hâkim gerçek yüzüğün kimde olduğunu bulabilmek için tüm yüzüklerin şifa erdemine göre inceleneceğini söyler. Sahte yüzüklerde hiçbir erdem bulamayan hâkim gerçek yüzüğü taşıyan kızın yasal varis olduğuna karar verir. Eserde gerçek inanç ve gerçekten inançlı olmanın önemi vurgulanır ve okuyucuya Katolik Hristiyan inancın önemi hissettirilir (Shagrir, 1997, s.166).

Shagrir (1997) Ortaçağ Avrupa edebiyatlarında bilinen en eski üç yüzük anlatısının Bourbonlu Stephen'in *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus* başlıklı eserinde yer aldığını belirtir. Daha sonraki yüzyıllarda da kullanılmış ve temelinde bir Arap anlatısı olan üç yüzük anlatısı Lessing'in *Bilge Nathan*'ında da yer almaktadır. 1192 yılının Kudüs'ünde yani Üçüncü Haçlı Savaşı'nın barış döneminde geçen eserde barış ortamını sağlayan Salâhaddin'dir. Zeki bir sultan olan ve 1187'de şehri Haçlıların elinden kurtaran Salâhaddin yüce gönüllü bir hükümdar olup Kudüs'te tek bir Müslüman bırakmayacak şekilde herkesi katleden Hristiyanların aksine Yahudileri şehre yeniden yerleşmeleri için davet etmiş ve Hristiyanların hac ve ibadet özgürlüğünü güvence altına almıştır (Shagrir, 1997, s. 71).

Üç yüzük anlatısının olay örgüsünün zaman içinde değişikliklere uğradığı görülmektedir. Örneğin, Lessing'in *Bilge Nathan*'ının en önemli sahnesinde, Nathan, Salâhaddin'in "gerçek din" hakkındaki sorusuna üç yüzük kıssası (İng. parable) ile yanıt verir. Oyundan anlaşıldığı üzere "Recha herkes tarafından sevilir. Recha, bir Yahudi tarafından yetiştirilmiştir" ancak Nathan'ın öz kızı olmayıp Hristiyan bir aileye doğmuştur ki böylece, bir anlamda, "üç semavi dini de bünyesinde barındırmaktadır" (Adamo, 2009, s. 139-147). Oyunun sonunda bütün karakterler soyut anlamda değil gerçek anlamda kan bağıyla birbirlerine bağlanarak akraba olurlar (s. 141). Böylesi bir son aslında Salâhaddin'in Kudüs'te oluşturduğu farklı din ve meşreplere mensup insanların barış içinde bir arada yaşamasının edebiyata bir yansımasıdır.

Bu çalışmada Lessing'in Almanca yazdığı oyununda yer alan ve üç yüzük anlatısının bir türevini barındıran kısmın İngiliz dilinden dilimize yapılan çevirisi (Çev. M. G. Zorba, e-mail,

January 20, 2020) kullanılmıştır⁴. Büyülü özellikler taşıyan bu yüzüğe sahip olan baş karakter yüzüğü ailesinin içinde nesilden nesile aktarabilmek için uğraş veren bir Doğuludur:

Evvel zaman içinde yaşandı bu olay doğunun topraklarında,
 Çok kıymetli bir yüzüğe sahip bir adam yaşardı orada.
 En sevdiğinin ellerinden armağandı bu ona.
 Yüzükteki taş yüz farklı rengi ışıldayan opaldi.
 Dahası, bu taş büyülü kudretlere de sahipti.
 Güvenerek gücüne yüzüğün,
 Sevildi tanrı ve insan tarafından.
 Bu yüzden şaşmamalı bu Doğulu adamın,
 Çektiği acılara ve takmaktan vazgeçmemesine asla,
 Tutabilmek için ailesinde bu kıymetli yüzüğü.

Her biri birbirinden değerli, üstün vasıflara sahip üç oğula sahip olan bu Doğulu adam, ölümü yaklaşırken, yüzüğü hangi oğluna bırakacağını düşünmekte ve günden güne kederlenmektedir:

Üç oğlan da layıktı yüzüğe.
 Üçünü de eşit seviyordu o baba.
 ...
 Günler böyle geçti gitti sonunda kaçınılmaz gün geldi.
 Ölmek üzere olan ve gönlü sevgiyle dolu olan baba,
 Buldu kendini utanç ve keder içinde.

4 In days of yore, there dwelt in eastern lands / A man who had a ring of priceless worth / Received from hands beloved. The stone it held, / An opal, shed a hundred colors fair, / And had the magic power that he who wore it, / Trusting its strength, was loved of God and men / . No wonder therefore that this eastern man / Would never cease to wear it; and took pains / To keep it in his household for all time / . He left the ring to that one of his sons / He loved the best: providing that in turn / That son bequeath to his favorite son / The ring; and thus, regardless of his birth, / The dearest son, by virtue of the ring, / Should be the head, the prince of all his house / . At last this ring, passed on from son to son, / Descended to a father of three sons; / All three of whom were duly dutiful, / All three of whom in consequence he needs / Must love alike. But from time to time, / Now this, now that one, now the third--as each / might be with him alone, and other two / not sharing then his overflowing heart / seemed worthiest of the ring; and so to each / He promised it, in pious frailty / . This lasted while it might. Then came the time / For dying, and the loving father finds / Himself embarrassed. It is a grief to him / To wound two of his sons, who have relied / Upon his word. What's to be done? He sends / In secret to a jeweler, of whom / He orders two more rings, in pattern like / His own, and bids him spare nor cost nor toil / To make them in all points identical / . The jeweler succeeds. And when he brings / The rings to him, the sire himself cannot / Distinguish them from the original. / In glee and joy he calls his sons to him, / Each by himself, confers on him his blessing / His ring as well--and dies-- / Scarce the father dead when all three sons / Appear, each with his ring, and each would be / The reigning prince. They seek the facts. they quarrel / Accuse. In vain; the genuine ring was not / Demonstrable; -- almost as little as / Today the genuine faith.

Oğullarının üstün vasıflarını bilen ancak onların birbirinden güzel huylarının yüzüğün sahibi olmaları için ayırıcı bir unsur olmadığını fark eden baba, bu kederli süreçten çıkabilmek için bir yol bulur. Artık babaya düşen iş, yüzüğün kopyalarını yaptırmak ve oğullarına biri orijinal diğer ikisi kopya olan yüzükleri vererek, onları birbirinden ayırmadan, adaleti tesis etmektir:

Gizlice gönderdi yüzüğünü bir kuyumcuya
Yapsın diye tıpkısından iki tane daha.
Ne masraftan kaçın ne de zahmetten diye salık verdi.
Yeter ki olsun aynısından iki tane daha.

Kuyumcunun elinden çıkan yüzükleri de ekleyip oğullarına yüzüklerini teslim eden Nathan artık görevini tamamlar ve eceliyle ölür. Nathan, bir baba olarak, belki de on yıllardır soyunu takip ettiği dedelerinin de yaşamış olabileceği bu ciddi sorunu çözebilmiştir ancak bunu yaparken de kuralların dışına çıkmıştır. Aslında kuralı büsbütün de ihlal etmemiştir çünkü netice itibarıyla orijinal yüzük halen en güvenilir elde yani erdem gibi üstün vasıfları haiz bir oğuldadır. Bu yönüyle kıssanın hissesi, daha geniş bir düzlemde değerlendirildiğinde, sahte ile gerçeğin uygun şartlar altında aynı olmasıdır. Son tahlilde böylesi bir aynılık özellikle dinsel inanç boyutunda önem kazanmaktadır:

Babanın ölümüyle geldi üç oğul bir araya.
Her birinde bir yüzük, her biri layıktı prens olmaya.
Oğullar şaşkınlıkla aradılar gerçeği,
Tartışarak suçladılar birbirlerini.
Ama nafileydi bu çaba zira mümkün değildi ayırt etmek sahiciden sahteyi
Tıpkı günümüzdeki gerçek inanç gibi. (Shagrir, 1997, s. 165)

Alegorik olarak mezkûr meselde baba Tanrı'yı, üç oğlu da her birinde erdem ve üstün vasıflar bulunan semavî dinleri temsil etmektedir. Dolayısıyla, üç oğul Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığı imlerken yaşayan üç semavî dini de bedenleştirmektedir. Lessing, Hâkim'in sözleri aracılığıyla, oğullar arasında şiddetlenen hangi yüzüğün gerçek olduğu hakkındaki kargaşayı şu sözcüklerle nihayete erdirir:

Eğer ille de benim fikrimi istiyorsanız,
İşte şimdi söylüyorum, dilerseniz
Bu meseleyi burada noktalar gidersiniz. Eğer her biriniz

Babanızdan tek bir yüzük aldıysanız,
Her biriniz kendi yüzüğünün gerçekliğine inansın.

Oğullarının her birinin kendi parmaklarında olan yüzüğün gerçekliğine inanmalarını ve bu yolla çocukları arasındaki kargaşaya son verip barışın tesis edilmesini hedefleyen baba, sembolik olarak, Salâhaddîn'in yolunu izlemiştir. Bu noktada, Salâhaddîn'in bir repliği, Nathan'ın meselini anlatmasından sonra kendisinde oluşan Nathan hakkındaki düşüncelerini özetler nitelikte olup, Salâhaddîn'in erdemli ve adil kişiliğine de işaret eder:

Yaşayan Tanrı'ya yemin olsun ki,
Bu adam doğru yoldadır, öyleyse sessiz kalmalıyım.

Bu dizelerden de anlaşılabilceği gibi Salâhaddîn artık Nathan'ın dürüstlüğünden ve doğruluğundan emindir. Böylece meselde, inanç boyutunda sahte ve hakiki diye bir ayrımın olamayacağı, en azından pratik anlamda, Tanrı'nın göndermiş olduğu bir dinini diğerinden üstün kılamayacağı sezdirilir. Kutuplaştırıcı düşünme ve değerlendirme sistemini ortadan kaldıran böylesi bir bakış "Salâhaddîn'in Barışı" olarak da adlandırılabilir ancak kıssanın dinler arası olduğu kadar dinler üstü de bir yanı bulunmaktadır. Oyunda bahsi geçen mesel aslında Salâhaddîn'in tarihsel olarak barışı tesis eden yanını vurgular ancak bu yargıya ek olarak bu kısım özelinde bireyselliğe de işaret eder. *Bilge Nathan*'ın en önemli sahnesinde yer alan yani içerdiği anlam bakımından oyunun düşünce bahçesinin merkezinde olan ve bu bahçeyi diri ve canlı tutan bir pınarı andıran üç yüzük kıssası işte bu bireyi önceleyen yönüyle de dikkat çekicidir. Oyundaki yüzük parabolünün açılması yapılırken oyunda saklı olan ve bireyin özgür düşüncesinin önemine vurgu yapan sembolik anlam üzerinde durulurken aydınlanmacı fikirlerin temel alındığı hissedilebilir:

Lessing, *Bilge Nathan*'da, bireyler arasında karşılıklı güvene dayalı bir ilişkinin, önyargılardan arınmış bir toplum düzeninin kurulmasında en önemli unsur olduğunu göstermektedir. Özgür düşünebilen insan, iradesini kullanarak, kendisine toplum tarafından dayatılmış baskılardan kurtulma yolunu bulacaktır. Eserin çıkış noktası olan yüzük parabolü, kuramsal anlamda erişilmesi imkânsız olan gerçekliği sembolize etmektedir. Bu gerçekliğe sadece, üç ayrı dine mensup insanların "arkadaşlık"ları sonucu ulaşılacaktır. Bu arkadaşlığın gerçekleşmesinde ise baş rolü oynayan Nathan ve onu eyleme geçiren özgür düşüncesidir. (Dinçel, 2006, s. 68)

Üç yüzük anlatısının kökenlerine ulaşabilmek için metinde yer alan kişi ve nesnelerin tarihsel bağlamda izlerini süren Shagrir (1997), bu anlatının Batı'dan değil Doğu'dan kaynaklandığını belirtir. Bu kaynaklanma anlatısının konu ve anlatım tekniğini içerir. Yazara göre bu anlatının ilk örneklerinin 8. yüzyıla rahatlıkla tarihlenebileceği mümkündür. Bu tarihleme daha önce belirtilen Ortaçağ yazmalarında yer alan Hz. Muhammed imgelerinin Avrupa'da görüldüğü tarihlere de denk düşer. Dolayısıyla, Avrupa'nın Ortaçağ edebiyatlarına olan İslam etkisinin 8. Yüzyıla girildiğinde çoktan başlamış olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Lessing'in oyunu aslında 18. yüzyıl Avrupası'nın yüz yıllar öncesinden devraldığı ve gittikçe daha da şiddetlenen bir tartışmanın parçasıdır. Bu tartışma hangi dinin diğerlerinden üstün olabileceği üzerine yapılan tartışmadır. Primer'a (1893) göre Lessing, Aydınlanma hareketinden yana olan bir araştırmacıydı ve bu nedenle de her bilgi ya da görüşü dikkatlice inceliyor ve ardından da etraflıca muhakeme ediyordu. İşte bu sorgulayıcı dimağ hangi dinin üstün olabileceği hususunda şu satırları yazarken dinlerin doğruluğu noktasında tuttuğu tarafı belirliyordu. Dinin kutsal kitaptan bağımsız bir olgu olduğuna inandığı anlaşılan Lessing'in düşünceleri alanyazında şöyle ifade edilmiştir:

“Dini evanjelistler ve havariler öğretti diye doğru değildir. Tam aksine, bu kişiler dini, din doğru olduğu için öğrettiler. Yazılı gelenekler dini sahip olduğu içsel doğrular üzerinden açıklamalıdır ve hiçbir yazılı gelenek dine sahip olmadığı bir içsel doğruluk katamaz”. Diğer bir deyişle, din doğruluğunu kendisini yayanlardan almaz. Din içeren hiçbir yazılı kaynak da kendisinin sahip olmadığı bir doğruluğu dine katamaz. O yüzden, din İncil'den bağımsızdır. (Primer, 1893, s. 347)

Curthoys (2010) üç yüzük anlatısını içeren Lessing'in 1779 yılında yazdığı *Nathan the Wise* başlıklı oyunun Nazi Almanya'sının getirdiği tartışmalar çerçevesinde büyük patırtı kopardığından bahseder. Oyunun alımlanması ve incelenmesinin “dünya tarihinin akışına kozmopolit bir duyarlık ve çok dilli ve çoğulcu Levant ile Mağrib İspanya'sı toplumlarının soyağacına hassasiyetle yaklaşan bir hevesin ürünü olması gerektiği” üzerinde duran yazar oyunun “bir arada yaşama kültürüne sahip Müslüman, Yahudi ve Hristiyan grupların Hristiyan Avrupa'yı kışkırtan ama bir o oranda da yükselten, kırılğan ama üretimci” kültürüne işaret ettiğinin de altını çizer (Curthoys, 2010, s. 70-71). Bu yönüyle Lessing'in “Doğulu” karakteri, İslam uygarlığının ışıltılı parladığı İspanya

Mağrib'inden ya da Salâhaddîn'in Kudüs'ünden gelmektedir. Bu da meselin Doğu'dan devralınan bir mirasın yansımaları olduğunu bir kez daha gözler önüne serer.

Daha önce de belirtildiği gibi, üç yüzük anlatısı sadece Lessing'in oyununda ele alınmaz. 1803-1849 yılları arasında yaşamış olan Mangan İrlanda edebiyatının sahip olduğu önemli değerlerden biridir. Birçok şiir ve düzyazısında Selçuklu, Osmanlı, Türk, Orta Doğu ve genel itibarıyla İslam dünyasına ait imgeleri ve unsurları büyük bir hünerle kullanan yazar ve şair hakkında ülkemizde yapılan araştırmaların sayısı az olmakla birlikte son yıllarda yapılan çalışmaların sayısında bir artış gözlemlenmektedir. Katolik İrlanda'nın yetiştirdiği şair ve yazarlardan en önemlilerinden biri olan Mangan'ın eserlerinde beliren Orta Doğu etkisi yadsınamaz. Arıkan ve Birlik'in (2017) belirttiği gibi şairin bazı şiirlerinin başlıklarının paylaşılması onun Orta Doğu'dan ne denli etkilenmiş olduğunu gösterebilir. Şairin Orta Doğu'yu hatırlatan şiirlerinin bazıları şu başlıkları taşımaktadır: Şehzade Beyazıt'ın Yadigârı, Lâmiî'nin Saçmalığına Dâir Sunduğu Özür, Bâkî'ye, Türkçe'de Hepsî Bir, Gazel (Tanrı'ya Şükranlarımı Sunarım), Kendine Can Bul Cenkinzun Diyen İngiliz Kafire, Derviş ve Vezir, En Zengin Halife ve Gazel (Var Olan Her Şey Sonsuzdur).

Mangan'ın şair ve yazar olarak Orta Doğu'dan etkilenmiş olması ve kendinden önce Avrupa edebiyatlarında ve özellikle de Alman edebiyatında boy göstermiş şair ve yazarların Orta Doğu imgeleri taşıyan eserleriyle anıştırma ve göndermeler yoluyla ilişki kurmuş olması rastlantı değildir çünkü Mangan yer yer kendini İslam coğrafyasındaki kişilerle özdeşleştirmiş bir şairdir. Örneğin, Balyemez ve Arıkan'ın (2019, s. 83) belirttiği üzere, İrlandalı bir Katolik olarak kabul gören şahsını Osmanlı devletinin Müslüman bir şairi olan Fehîmî (1627- 1648) ile özdeşleştiren Mangan "Mısır'da" başlıklı şiirini şöyle bitirir:

Hayır, yemin ederim, ben, FEHİMİ, ve bu gazel andım olsun!
Aden cennetine asla girmem, kapısı olsa bile MISIR'DA!

Osmanlı ve Türk edebiyatından ve Orta Doğu'ya ait imgelerden oldukça fazla etkilenmiş olan Mangan, bu diyarlara ve medeniyetlere değgin bilgilerini Alman edebiyatçılarının ve edebiyat tarihçilerinin eserlerinden edinir. Mangan, Alman edebiyatının başat eserlerindeki Orta Doğu imgelerine özellikle ilgi duyar ve hatta onları yeniden yazar. Mangan'ın yaşam öyküsünü yazmış bulunan O'Donoghue'ya (1897) göre Mangan'ın farklı medeniyetlere değgin görüşleri özellikle dinler tarihine

olan ilgisi ile sıkı bir ilişki içindedir ancak "ateşli bir Katolik" olarak nitelenen Mangan'ın dinsel yaşamı "kapalı ve şüphelerle dolu" olup Mangan "Doğu'nun antik dinleriyle flört etmiş ve Swedenburg gibi dini mistiklere de hayranlık beslemiştir" (s. 31). O'Donoghue (1897) Mangan'ın Orta Doğu'dan aldığı içerik ve imgeleri tercüme etmekle kalmayıp onları yeniden yazdığını belirtirken Mangan'ın yeniden yazma sürecinde dahice bir dönüştürme yaparak Doğu'nun başat metinlerini ve Kuran-ı Kerim'den kaynaklanan anıştırmaları eserlerinde belirgin bir şekilde yansıttığını da ifade eder. Mangan, bu açıdan düşünüldüğünde, eski metinleri yeniden yazarak eskinin eskimemesini sağlayan tazeleyici ve yaratıcı bir zekâ olduğunu ortaya koyarken çağlar ve coğrafyalar arasında da kültürel akışkanlığı sağlar.

Mangan'ın üç yüzük anlatısı alanyazında Lessing'in *Nathan the Wise*'in 3. perde, 7. sahnesinin bir uyarlaması (adaptasyonu) olarak anılmakta ve Lessing'in oyunundan farklı olarak Kudüs'te değil, Şam'da (İng. Damascus) geçmektedir (Chuto ve diğerleri, 2002). Mangan'ın uyarlaması, Lessing'in oyununun aksine, bir düzyazı olup editörlüğü, Mangan'ın biyografisini de kaleme almış bulunan, D. J. O'Donoghue tarafından yapılan ve 1904 yılında neşredilmiş olan *The Prose Writings of James Clarence Mangan* başlıklı kitabın 310-318 sayfaları arasında yer alan "The Three Rings" başlıklı düzyazıdır. Bu çalışmada incelenen eser olan anlatı ise Mangan'ın "APOLOGUES AND FABLES, IN PROSE AND VERSE, FROM THE GERMAN AND OTHER LANGUAGES." başlığı ve "NO. II.—THE THREE RINGS." alt başlığı ile kaleme aldığı ve ünlü Mangan uzmanı Chuto tarafından 2002 yılında yayımlanmış olan kopyadır (Chuto ve diğerleri, 2002).

25 Temmuz 1840 tarihinde *Irish Penny Journal*'da yayımlanan bu anlatı Sultan Salâhaddin'in hükümdarlığı sırasında Şam'da yaşayan ve çevresinde erdemi, açık görüşlülüğü, iyi yürekliliği ve adabı muaşerete uygun davranışları sebebiyle hayranlık uyandırarak Müslümanların arasında bile büyük bir saygınlık kazanan Nathaniel adlı bir Yahudi'nin Sultan tarafından saraya davet edilmesiyle başlar. Yahudi'nin üstün ve örnek vasıflarının takdir edildiğini bildiren Sultan onun Yahudi olmasını ve halen neden İslam'a geçmediğini sorar. Bu kısım Mangan tarafından şöyle anlatılır:

"İnsanlar senden övgüyle bahsediyorlar Nathaniel" dedi sultan, Yahudi'nin haliya oturmasını emrettikten sonra ve devam etti: "İnsanlar senin Adem oğullarının hiçbirinde bulunmayan erdemini, olgunluğunu, anlayışlılığını övüyorlar. Ancak sen halen yanlış bir dinin izindesin ve doğru olanı kucaklamak için hiçbir çaba göstermiyorsun. Senin bu inadını, sende

erdem ve ılımlılığın en güzelini gören insanların görüşleriyle nasıl bağdaştırmalı?” (s. 311)

Salâhaddîn ve Nathaniel’in karşılıklı konuşmalarından oluşan bu düzyazıda anlatıda öykü içinde öykü de denilen çerçeve anlatım tekniği (İng. frame narrative/ frame story) kullanılmaktadır. Bu anlatım tekniği başat olarak Chaucer’in da kullandığı ve Doğu’dan, özellikle de Hint ve İslam kültürlerinden kaynaklanan bir anlatım tekniğidir. Kültürlerarası ve dinler arası gönderimlerle dolu bu ana öykünün bir versiyonu olan Mangan’ın anlatısı kültürel ve dinsel görecelilik fikri etrafında sarmallanır. Yahudi’nin, bir insanın hangi inancın üstün olduğunu bilememesine ve dolayısıyla kendi dinine bağlı kalmasının gerekliliğine vurgu yapması üzerine Sultan Salâhaddîn, Yahudi’yi evine gönderirken, ona kendisine verilecek bir yanıt olmadığını belirtir. Salâhaddîn Yahudi’ye daha sonra kendisine bir kıssa ya da Kuran’dan bir alıntı yaparak yanıt vereceğini belirterek öykü içinde öykü barındıran bu öyküye yeni öyküler eklenebileceğini bildirir. Böylesi bir anlatım tekniği sayesinde anlatı tamamlanmadan yoruma açık bırakılır. Mangan Üç Yüzük (İng. *The Three Rings*) başlıklı öyküsünde, Lessing’den ödünç aldığı işte bu Orta Doğu’dan Batı’ya geçmiş ana öykünün bir versiyonunu esrarengiz bir uzam ve mekâna yerleştirerek didaktik (öğretici) bir yol benimser. Anlatısında ufak değişiklikler yapar ancak üç yüzük anlatısının ana izleğinden ayrılmaz.

Anlatılarda geçen yüzük imgesi bir yana, özellikle üç yüzük anlatısının Salâhaddîn ile Yahudi arasında geçen bir sohbetle dayandırılmasının da tarihsel gerçeklik ile kesiştiği bir nokta vardır. Bilindiği üzere Yahudiler ile Ortaçağ Avrupası’ndaki diğer halklar ve erk sahipleri arasında bazen diyalog ortamı kurulmuş olsa da yer yer ve zaman zaman ciddi çatışmalar meydana gelmiştir. Öyle ki, “Ortaçağ boyunca Hristiyanlarla Yahudiler arasında diyalog zaman zaman baskı ve katliamlarla kesilir. Tefeci Yahudi, yani yeri doldurulamaz ödünç para kaynağı, nefret uyandırır da gerekli ve yararlıdır. Yahudi ve Hristiyanlar özellikle İncil üzerinde tartışır. Rahipler ve hahamlar arasında halka açık konferanslar ve özel toplantılar bitmek bilmez” (Le Goff, 1999, s. 254). Böylesi bir tarihsel gerçeklikle birlikte düşünüldüğünde çağlar boyu süren bu dinler arası zıtlıkta üç yüzük anlatısında, burada zikredilen Hristiyan-Yahudi çatışmasından çıkarak Salâhaddîn ile Yahudi’nin sohbetine dönüşür. Burada Salâhaddîn dilerse Yahudi’nin canını alacak kudrete sahiptir ancak ona zarar vermez ve hatta onun bilgeliğini tanır ve onun fikrine danışır. Yahudi, İslam’ın kudretli dünya imparatoru tarafından kendi haline, kendi yoluna, kendi dinine bırakılır ancak bu serbest bırakılış Avrupa’dakine benzemez. Avrupa’da etnik ve dinsel bir zümre olarak kendilerine en sert davranılan gruplar arasında yer alan

Yahudilere olan yaklaşımları açısından Avrupalı hükümdarlar ile Salâhaddîn'in arasındaki temel farka ışık tutacak bilgi şöyle verilir: "Kimi prens, başrahip, papa ve özellikle Alman imparatorlar Yahudileri korur. Ama XI. yüzyıl sonlarından itibaren Yahudi karşıtlığı büyük ve XIII. yüzyılda Yahudi düşmanlığına dönüşür. I. Haçlı Seferi ile zulüm ikiye katlanır" (Le Goff, 1999, s. 254). İşte bu tarihsel arka bahçede ve hemen hemen aynı yüzyıllarda Avrupa Yahudilere zulüm yaptıkça Salâhaddîn onlara rahatlık, huzur ve refah vermekte ve, daha önce de belirtildiği gibi, Avrupa kaynaklarında örnek şövalye olarak gösterilen Salâhaddîn toplumsal refah, barış, huzur ve güvenin garantörü olarak baskı ve şiddetle yayımlacı bir devinim sergileyen Hristiyan dogmatizminden kaynaklanan umutsuzluğa karşı ortak akıl ve gönüldaşlığın simgesi olarak özellikle Aydınlanma çağında yeniden üretilen anlatıların başkahramanı olur.

İncelenen eserlerde de görüldüğü gibi, Hristiyan ve Yahudiler için kıymetli bir yüzük taşı değerinde olan ancak artık Müslümanların elinde bulunan Kudüs'ü Müslümanların yönetimine tekrar kazandıran Salâhaddîn, Hristiyan ve Yahudilerin nefret ve karalamalarına uğramak yerine mükemmel özellikleri ile takdir edilmiş ve hatta örnek insan, örnek savaşçı ve örnek lider olarak Avrupalılar tarafından zikredilmiştir. Hristiyan ve Yahudilerin de övgüleriyle dolu olan böylesi bir payelendirme toplumsal ve kültürel düzlemde dimağlara kazınarak takip eden yüzlerce yıl boyunca efsaneleşmiş ve bu ün Avrupa edebiyatının ürünlerinde somutlaşmıştır. Bu efsaneleşmede Salâhaddîn'in Yahudi ve Hristiyanlara hür yaşama fırsatını vererek bir anlamda dinsel göreceliğe emsal teşkil edecek bir tutum içinde olmasının da önemli bir payı olduğu görülmektedir. İşte bu yüceltme ortamında hem Lessing ve hem de Mangan Salâhaddîn'i en çok hoşgörüsü bağlamında alımlamaktadır.

Shagrir'in (1997) de belirttiği gibi Ortaçağ Avrupası'nın çeşitli edebi metinlerinde zikredilmiş bulunan Salâhaddîn'in adının geçtiği bütün metinlerin çalışılması ve bu tarihsel karakterin görecelilik ve hoşgörü ilişkisi üzerinden araştırılması gereklidir. Özellikle üç yüzük anlatısı "Ortaçağ Avrupası'nda görülen göreceli fikirlerin ve dinsel görüşlerin tek örneği değildir kuşkusuz" (Shagrir, 1997, s. 175). Yukarıda zikredilen tarihsel görüş ve yorumlardan da anlaşılacağı gibi Salâhaddîn, tarihî bir şahsiyet ve bir imge olarak Ortaçağ Avrupa'sının askeri, toplumsal, kültürel ve sanatsal zenginliğine eklenmiş bir şahsiyettir. Böylesi bir imgeleme daha sonra Avrupa edebiyatları olarak anılacak olan repertuarı derinden etkileyerek popüler düzlemde Doğu'nun antiteziymiş gibi algılanan Batı'nın kültürel dinamiklerini de dönüştürmüştür. Mangan, özellikle Alman tarihçi ve edebiyatçılardan edindiği Doğu'ya ait bilgileri yeniden derleyerek yeni

bir anlatıya dönüştürür ve bu yönüyle onun derlediği ve yeniden yazdığı anlatıların bir kısmı, kaynakları itibariyle, Doğulu olup “sebebe sonuç ilişkileri ile dokunmuş bir öyküyü küçük öykü parçalarıyla diri tutan tarihsel arka planı itibariyle anlatsaldır, tarihseldir” (Arıkan ve Akgül, 2019, s. 74). Dolayısıyla Mangan’ın anlatısı tarihsel bilginin devamlılığını ve aktarımını sağlayan bir çabanın ürünüdür ve burada tarihsel olan da yüzük imgesinin sahibi olan Salâhaddîn’dir. Öyleyse Lessing’in 18. yüzyıl ve Mangan’ın da 19. yüzyılda kaleme aldıkları anlatılarında yer alan Salâhaddîn şahsiyeti, edebi devamlılık ekseninde değerlendirildiğinde Doğu ve Batı’yı buluşturan bir sentez niteliğindedir. Bu sentez imgesel bir canlılığı da beraberinde getirmekteyken sentezin merkez noktasında yer alan Salâhaddîn’in edebi metinlerdeki yeri ve metinlerin alımlanması incelendiğinde onun Avrupa’nın entelijansiyasında derin etkiler bıraktığı iddia edilebilir.

Salâh-ad-Din Eyyübî 532 (1138) yılında doğar ve genç yaşından itibaren çıktığı seferlerdeki gayreti ve başarıları ile ün salar. Çarpıştığı kuvvetler arasında aralarında Normanlar ve Franklar’ın da bulunduğu Haçlı orduları da vardır. Batılıların onu tanınması Haçlı Seferleri vesilesiyle olurken adı Avrupa’nın içlerine kadar yayılmıştır. 583’de (1187) Kudüs’ü ele geçiren Salâhaddîn binlerce gayrimüslim esiri hür bırakır. Sobernheim’a (1979) göre, yıllarca süren savaşları esnasında Haçlılar büyük sultan Salâhaddîn’i tanımış ve takdir etmişlerdir. Yine yazara göre tarihte, Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) gibi uzmanlar tarafından da zekâsı, iyiliği ve dindarlığı üzerine kurmuş olduğu iktidarı sarsılmaz bir kale gibi görülen Salâhaddîn’in döneminde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki münasebetler iyileşirken yönetimindeki bazı Müslümanlara İngiltere hükümdarı Richard tarafından şövalyelik payesi verilmiştir. Bu ve benzer anekdotlarla anılan Salâhaddîn “Avrupa’da örnek şövalye olarak” tanınmış ve

Richard ile bir arada, İngiliz halk şairlerinin muhayyilesini tahrik etmiş, Fransız ve İtalyan manzumelerinde kendisine daha müsait bir yer verilmiştir. Yeni müellifler (W. Scott, *Talisman* ve Lessing, *Nathan der Weise*) de Salâh al-Din’i önce şarklı ve cesur, sonra da Avrupalı zihniyette bir hükümdar olarak göstermektedirler. Salâh al-Din’ bir din ilimleri dostu, âlimler hâmisî, Kahire kalesinin inşası ile Kudüs âbidelerinin tâmirinde de görüldüğü gibi, büyük ölçüde bir imârcı idi. (Sobernheim, 1979, s. 109)

Salâhaddîn’in Avrupa’ya sirayet eden birleştirici bir güç olma durumu görecelilik düşüncesinin ön plana çıktığı 18. ve 19. yüzyıl Avrupa’sında yeni bir boyut kazanır. Görecelilik fikri Mangan’ın uyarlamasında da kendini belirgin bir şekilde göstermekte

ve anlatının alt metninin görecelilik üzerine yoğunlaştığı hissedilmektedir. Shagrir'in (1997) genelinde Ortaçağ Avrupa'sı ve özelinde de Lessing'in oyunu bağlamında "alegorik fikir" olarak adlandırdığı görecelilik fikri üç yüzük anlatılarının bir örneği olarak 19. yüzyılın İrlanda'sında Mangan tarafından da bir kez daha bu alegorik fikre uygun olarak yazılmıştır. Doğu'dan kaynaklanan üç yüzük anlatısının Batı'da biçim ve biçem açısından farklı versiyonları bulunsa da alegorik anlam olarak değişmediği de görülmektedir. Dolayısıyla, son olarak söylenmesi gereken önemli bir husus da bu gibi anlatıların, zaman ve uzam değiştirse de simgesel işlevlerini ve niteliklerini koruduklarıdır. İslam uygarlığının en geç 8. yüzyıla tarihlenen Avrupa'da yazılı ve görsel metinlerde kendini göstermesi, bu anlatılar yoluyla, önce 18. yüzyılın Protestan Almanya'sına ve oradan da 19. yüzyılın Katolik İrlanda'sına geçmiştir. Böylesi bir işlevin, uzam ve zamana bakılmaksızın, edebi eserler yoluyla korunması birlikte yaşama kültürünün ve bunun sağlayıcısı olduğuna inanılan görecelilik fikrinin gittikçe artan bir şiddetle yüceltildiğine de işaret eder denilebilir. Bu yüceltiliş aynı zamanda Müslümanları olumsuz bir gözle yansıtan edebi alışkanlığın geçirdiği bir dönüşümün de habercisidir çünkü 7. yüzyıla tarihlenen ve Avrupa tarihinde ilk kez bir Müslüman imgesinin görüldüğü *Doctrina Jacobi*'de (Lat. *Doctrina Jacobi Nuper Baptizati*) Muhammed peygamberden sahte peygamber olarak söz edilmektedir:

İlerle Abraham bey ve şu belirmekte olan peygamber hakkında bilgi edin. Ve ben, Abraham, tamamıyla araştırıp, onunla tanışmış olanlardan duydum ki bu peygamber denilen kişide, kan dökmek dışında, hakikate dair hiçbir şey bulamazsın. Üstüne üstlük bir de cennetin anahtarını elinde tuttuğunu iddia ediyor ki inanılmaz bir şey bu. (İngilizceye çeviren: Jacobs, tarih yok, sayfa no yok)

Bir anlamda, 7. yüzyıl'da Batı'nın sahiplendiği *Doctrina Jacobi* metni ile İslam, Avrupalıların dimağında, "sahte din" ekseninde yolculuğuna başlamıştır diyebiliriz. Bu seyahatin başlangıcından yüzlerce yıl sonra Salâhaddin'in tarih sahnesine çıkışıyla "sahte din" olarak zikredilen İslam yerini dinsel göreceliliğe evirmiştir. Böylesi bir değişim aslında Avrupa'nın Müslümanlar karşısında askeri başarı gösteremeyip, tabiri caizse, bu kavgadan pes etmeleri ile açıklanabilir. Buna ek olarak, böylesi bir olumluya doğru değişim Aydınlanma çağının getirdiği fikirlerin İslam hakkındaki fikirleri de etkilemiş olmasından kaynaklanabilir. Nedenleri ve gerekçeleri ne olursa olsun, dinlerin birlikte yaşamaları tartışması Lessing'in eserinde Salâhaddin üzerinden tartışmaya açılırken Salâhaddin'in Kudüs'ü ele geçirdikten sonra Hristiyan ve Yahudilerin refah ve saadetini

güvence altına alarak onları şehre yeniden davet etmiş olduğunu hatırlamakta fayda vardır çünkü Batı'da, böylesi bir hoş gönüllülük, o yüzyıllarda görülmüş bir erdem ve tutum değildir çünkü 12. yüzyıla gelindiğinde bugün Avrupa dediğimiz coğrafyada sayısız savaşlarla katliamlar yapılmakta ve Katolik Hristiyanların diğer Hristiyanların da, Yahudilerin de canına kıymaktadır. Hristiyanlar arasındaki kanlı çatışmalar dinler arası tartışmaların da yoğun olduğu bir zaman dilimine düşer. Primer'in (1893) aktardığına göre:

“Cardanus, *de subtilitate* (1552) adlı eserinde, dünyanın dört bilindik dini olan Putperestlik, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'ı, bu dine mensup her bir temsilcinin kendi inancını savunarak diğerlerinin inançlarını çürütmeye çalıştığını betimlemiş ancak tartışmada kimin üstün geldiği hususunda umursamaz davranmakla suçlanmıştır. Lessing bu savunmayı üstlenmiş ve Cardanus'un Hristiyanlığı kayırmaktan dolayı bir kınamayı hak ettiğini kolayca kanıtlamıştır. Zira Cardanus Hristiyan'a en güçlü savları verirken karşısında duranlara ise en zayıf olanları vermeyi yeğlemiştir” (s. 342-343).

Bu noktada Lessing'in, esen Aydınlanma dönemi rüzgarından da etkilenerek, İslam'dan yana bir duruş sergilemiş olduğunu düşünebiliriz. Lessing'in, İslam'ı kucaklayıcı tavrında, Ortaçağ'ın İslam dünyasından tarihsel materyaller alması dışında bu materyalleri Deistlerin fikirleriyle bezemesi de dikkat çekicidir:

Musevi'ye ve Müslüman'a, Hristiyan'ın haksız saldırılarına karşı Cardanus'un onlara müsaade ettiği ölçüden çok daha iyi bir şekilde kendilerini savunabilmiş olmaları gerektiğini söyleyen Lessing, Yahudi'nin ve Müslüman'ın davasını üstlenerek her ikisine de aslında nasıl cevap verebileceklerini gösterdi. Müslüman'ın savunmasında İslam'ın Hristiyanlığa karşı olan üstünlüğünü göstermek için Deistlerin savlarını kullandı. (Primer, 1893, s. 343)

Kısaca söylemek gerekirse, Salâhaddîn ve Yahudi örneği üzerinden hareket ederken Lessing, “Hristiyanlara vaaz vermeyi istedi, onları Hristiyan görüşlerinin ahmaklığına ve kötülüğüne karşı bilinçlendirerek onları ayıplamak istedi; bu amaç doğrultusunda, Hristiyanların kendi inançlarındaki yozlaşmalar ve Hristiyan olmayan dünyaya ait asil örnekler Lessing'e daha çok yardımcı oldu” (Primer, 1893, s. 358). İşte bu örnekler, kökenleri Ortaçağ İslam dünyasında bulunan tarihsel materyallerdir ve Lessing'in bu

Doğulu materyali oyununa taşıyarak onları Ortaçağ ve Aydınlanma materyalleri ile yan yana koyup "Deistlerin savlarını" da kullanarak, göreceliğin baskın olduğu bir senteze ulaşmış olduğunu da iddia edebiliriz.

Doğan'a (2020) göre "Aydınlanma dönemi (18. yüzyıl) Avrupası dinin katı kurallarından kurtulmuş, dogmatik bilgilerden uzak, akılcı, ilerici, laik ve özgüveni yüksek bir Avrupa'ydı. Karşılarında, geçmiş yüzyıllarda kâbusları olmuş bir Müslüman Doğu veya Osmanlı yoktur artık" (s. 69-70). Buna karşın, siyasal olarak kendilerine artık çokça bir tehdit unsuru olarak görülmeseler de Doğuluların tarih boyunca biriktirdikleri kültürel mahsuller Batı'nın el işçiliğine geçmiştir diyebiliriz. Doğu'nun "Aydınlanma" yaşadığı dönemde Doğu'nun anlatıları, aydınlanma metaforu bağlamında düşünüldüğünde, kısılcımdan çok fitil ya da gazyağı olarak düşünülebilir çünkü aydınlanmayı sağlayan Batılı yazarların hammaddesi Doğu'dan gelmiştir. Batı'nın Doğu'dan edindiği muhtevanın üç yüzük anlatısı örneğiyle de tasdik edildiğini söylemek yanlış olmaz. Aydınlanma döneminde yazmış olan Lessing de, onun Doğu'dan aldığı meta olan yüzüğü içeren anlatısını uyarlayan 19. yüzyıl yazarı Mangan da Doğu'dan yola çıkan ve Batı'da dolanılgelen izleğin takipçileri olmuşlardır. Mangan, Batı epistemolojisi içinde "kendine bir yer bulamamıştır" (Birlik ve Arıkan, 2018, s. 129) ve büyük ihtimalle düşünsel olarak Batı'dan kaçan Mangan Doğu'dan aldığı malzemelerle kendisine düşsel bir dünya kurmuştur çünkü yine Birlik ve Arıkan'ın (2018) belirttiği üzere "kendi ülkesinde, Mangan baskın söyleme oldukça yabancı bir katmandan gelmekteydi ve eserleriyle de bu katmanın sesi olabilmekteydi" (s. 220). Bu çalışmada da görüldüğü gibi, böylesi bir ses, önce Lessing'den ve ondan sonra da Mangan'dan yankılanan bir ses olmakla birlikte içinde Doğulu bir Müslüman hükümdar olan Salâhaddin'in anlatısını içeren bir ezgi niteliğindedir.

Sonuç

Bu çalışmada önce Chaucer'ın ve daha birçok Batılı edebiyatçının Ortaçağ İslam dünyasından biçim ve biçem açısından etkilenmiş oldukları iddia edilmiş ve kısa bir alanyazın taraması neticesinde Avrupa Ortaçağına ait farklı eserlerde özellikle çerçeve anlatım tekniğinin kullanılmış olmasının Avrupa'nın İslam uygarlığından etkilenmiş olduğuna delil olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Chaucer'ın *Canterbury Hikayeleri* bir yana, Lessing'in de, Mangan'ın da, metinlerarası özelliklere ek olarak, dramatik olarak oyun içinde oyun olarak adlandırılabileceğimiz bir çerçeve anlatım tekniğini kullandıkları görülmektedir. Çerçeve anlatım tekniğinin kullanılması, eserlerdeki karakterlerin Ortaçağ İslam dünyasından gelmelerine ek olarak, Ortaçağ İslâm dünyasının

edebi tekniklerinin Ortaçağ Avrupası'nda etkili olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Böylesi bir anlatım tekniğinin kullanımı rastlantı değildir kuşkusuz. Kısaca söylemek gerekirse hem Lessing ve hem de Mangan, Doğunun edebiyatına öykünerek eserlerini kaleme almışlardır. Böylesi bir biçimsel ve biçemsel tercih, kasıtlı olarak Avrupa'daki epistemolojik çıkmazlara bir karşı duruş olarak da algılanabilir elbette. Her iki yazar da kendi coğrafyalarının alışılmış biçem, tür ve yazım tekniklerinden saparak Ortaçağ İslâm edebiyatının konu ve tekniklerine sığınmışlardır.

Lessing ve Mangan eserlerini tarihsel gerçekliklerle örülü bir düzlemde kurgulamışlardır. Özellikle Lessing'in oyununda bahsi geçen Salâhaddîn'in Kahire'deki kervan hakkında bilgi alması gibi ayrıntılar Salâhaddîn'in 1180'li yıllarda Mısır sorunu ile yakından ilgilenmiş olduğunu da izleyici ve okuyucuya hissettirmekte ve bu yolla da Lessing'in İslâm medeniyeti ve tarihi ile yakından ilgilenmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı şekilde Mangan'ın da, Avrupa'da dışlanan ve hor görülen Yahudileri Salâhaddîn'in barışçıl dünyasına yerleştirip adalet ve doğruluk zemininde İslâm ile buluşturması hem dönemindeki benzer sorunlara tepki duyduğunu ve hem de İslâm ile yakından ilgilenerek mezkûr medeniyeti kaynak olarak aldığını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada imgesel olarak öncelenen yüzük örneğinde olduğu gibi, gelecekteki çalışmalarda da farklı medeniyetlere ait somut eserlerin muhteviyatının mukayeseli olarak incelenmeleri Avrupa edebiyatlarına etki etmiş bulunan Doğu'nun tarihsel gerçekliklerinin saptanması ve bu etkinin boyutlarının anlaşılması açısından önemli ve gereklidir. Ayrıca, Doğu ve Batı arasındaki kültürel etkileşimin salt tarihi kaynaklar, metinler ve edebi anlatılar üzerinden değil de somut kültürel miras üzerinden mukayeseli olarak incelenmesi bu etkileşimin derinliğini göstermesi açısından da yararlı olacaktır. Örneğin, Doğu ve Batı'da üretilmiş yüzük ve mücevher gibi takıların aralarındaki üslup, motif ve işleme tekniklerindeki benzerliklerin çalışılması anlatılar yoluyla soyut olarak aktarılmış imgelere dayanak teşkil eden somut mirasın da değerlendirilmesi ile daha da etkili ve derinlemesine bir tarihsel görünümü ortaya koyacaktır. Bu tarz mukayeseli araştırmalar benzer dönemlerde yüzük gibi aksesuarların farklı coğrafyalarda nasıl işlenmiş olduğunu göstererek araştırmacılara kültürel akışkanlıkta söz ve maddenin etkileşimine daha geniş bir perspektiften bakma şansı da verecektir.

Bu çalışma incelenen anlatılarda görüldüğü gibi, Ortaçağ Avrupası'nda aletler ve nesnelere işlevleri yerine yalnızca simgesel düzlemde yer alır çünkü bir "alet ancak bir azizin simgesel özelliği olarak ortaya çıkar" (Le Goff, 1999, s. 153). Mezkûr anlatılarda

da belirtildiği üzere yüzük Salâhaddîn'i ve onun getireceği barış ve huzuru simgesel olarak ortaya çıkarmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse, Ortaçağ İslam tarihinin Salâhaddîn karakteri, Avrupalının tahayyülünde, barış, huzur ve güvenin simgesel düzlemdeki temsilidir diyebiliriz. Newby'nin (1983) ifadesiyle Salâhaddîn, Hristiyan olmayan biri olmakla birlikte hayatı bir Hristiyan'da olması gereken bütün nitelikleri taşımaktadır. Dürüstlüğü, adaleti önceleyen hükümdarlığı ve zorluklara karşı gösterdiği mukavemeti ile Salâhaddîn Hristiyanlığın erdemlerine örnek teşkil etmektedir. Deyim yerindeyse dünya tarihinde ilk defa bir Müslüman, Salâhaddîn'in bedeninde Katolik Hristiyanlara örnek olur. Bu süreçte de aslında Salâhaddîn, simgesel olarak, bizzat Ortaçağ'da yaşamış olan Hristiyanlar tarafından bir aziz mertebesine yükseltilir ve hatta adalet dağıttığı için Hz. Süleyman'a benzetilir. Sonuç olarak Katolik Avrupa tarafından bir anlamda azizlik makamına yükseltilen Salâhaddîn, üç yüzük anlatılarında ve daha birçok Ortaçağ anlatısında yer alan yüzük misali, Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayan bir imge olarak Hristiyanların dimağında gücü ve adaleti ile örnek insan olarak kabul edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Adamo, C. (2009). One true ring or many?: Religious pluralism in Lessing's *Nathan the Wise*. *Philosophy and Literature*, 33(1), 139-149.
- Ağıl, N. (2018). *Canterbury hikâyeleri*. İstanbul: YKY.
- Arıkan, A., & Akgül, M., (2019). James Clarence Mangan'ın "Dul" başlıklı şiirinin tercümesi ve tarihsel gerçekliklerle mukayeseli olarak bir incelemesi. *BİLTEK: Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu*, Ankara.
- Arıkan, A., & Birlik, N. (2017). James Clarence Mangan'ın seçilmiş şiirlerinde Orta Doğu coğrafyasına ait imgeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 7-23.
- Balyemez, H., & Arıkan, A. (2019). James Clarence Mangan'ın "Mısır" başlıklı şiirinin tercümesi ve tarihsel gerçeklik bağlamında bir incelemesi. *BİLTEK: Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu*, Ankara, 2019.
- Bejdeba. (1972). *Kelile ve Dimne*. İstanbul: Bedir Yayınevi.

- Birlik, N., & Arıkan, A. (2018). Batı'nın Osmanlı coğrafyasına bakışını tersine çeviren İrlandalı şair: James Clarence Mangan. *folklor/edebiyat*, 24(94), 197-210.
- Chaucer, G. (2018). *Canterbury hikayeleri* (Çev. Nazmi Ağıl). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cherry, J. (2001). Healing through faith: the continuation of medieval attitudes to jewellery into the Renaissance. *Renaissance Studies*, 15(2), 154-171.
- Chuto, J., Van de Kamp, P., Martin, A., & Shannon-Mangan, E. (2002). *The collected works of James Clarence Mangan, Prose: 1840-1882, Correspondence*. Dublin: Irish Academic Press.
- Curthoys, N. (2010). A diasporic reading of Nathan the Wise. *Comparative Literature Studies*, 47(1), 70-95.
- Dinçel, B. İ. (2006). Birey, özgür irade ve özgür düşünce kavramlarının Lessing'in oyunlarındaki yansımaları. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 8, 62-71.
- Doğan, M. (2020). Avrupa seyahat edebiyatı ve Osmanlı coğrafyasında bir seyyah: Charles Mac Farlane. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 21, 61-81.
- Erol, B. (1987). The wheel of fortune as reflected in the structure and content of Sir Gawain. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 233-245.
- Halaby, R. J. (1973). Arabic influences on Chaucer: Speculative essays on a study of a literary relationship. Yayınlanmamış doktora tezi, East Texas State University. Erişim Adresi: <https://dmc.tamuc.edu/digital/collection/p15778coll7/id/920/>
- Hazm, İ. (2018). *Güvercin gerdanlığı*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Heaney, S. (2000). *Beowulf: A new translation*. New York: W. W. Norton & Company.
- Hitti, P. K. (2011). *Siyasal ve kültürel İslam tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Jacobs, A. S. *Teaching of Jacob Newly Baptized (Doctrina Jacobi Nuper Baptizati)*. Erişim Adresi: <http://andrewjacobs.org/translations/doctrina.html>
- Le Goff, J. (1999). *Ortaçağ Batı uygarlığı*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Lessing, G. E. (1893). *Nathan the wise: A dramatic poem in five acts*. (Çev. Norwich'li William Taylor). Erişim Adresi: <https://www.gutenberg.org/files/3820/3820-h/3820-h.htm>
- Machaut, d. G. (tarih yok). *Guillaume de Machaut, The Boethian poems: Le Remede de Fortune*. Middle English Text Series. University of Rochester. Erişim Adresi: <https://d.lib.rochester.edu/teams/text/palmer-machaut-the-boethian-poems-remede>
- Mangan, J. C. (1904). *The prose writings of James Clarence Mangan (Centenary Edition)*. Dublin: O'Donoghue & CO. & M. H. Gill & SON.
- Mazaheri A. (1972). *Ortaçağda Müslümanların yaşayışları*. (Çev. Bahriye Üçok). İstanbul: Varlık.
- Newby, P. H. (1983). *Saladin in his time*. Londra: Faber & Faber.
- O'Donoghue, J. D. (1897). *The life and writings of James Clarence Mangan*. Dublin: M.H. Gill & Son.
- Primer, S. (1893). Lessing's religious development with special reference to his *Nathan the Wise*. *PMLA*, 8(3), 335-379. Erişim Adresi: <http://www.jstor.com/stable/456290>
- Robbins Library Digital Projects. (2019). Guillaume de Machaut, The Boethian Poems: Le Remede de Fortune. Erişim Adresi: <https://d.lib.rochester.edu/teams/text/palmer-machaut-the-boethian-poems-remede>

Ruud, J. (2006). *Encyclopedia of medieval literature*. New York: Facts on File.

Scholey, A. (2009). *Magical rings in Middle English romance: An interdisciplinary study in Medieval literature and material culture*. Yüksek Lisans Tezi, Birmingham Üniversitesi.

Shagrir, I. (1997). The parable of the Three Rings: a revision of its history. *Journal of Medieval History*, 23(2), 163-177. DOI: 10.1016/S0304-4181(97)00004-3

Sobernheim, M. (1979). Salâhaddin Eyyübî. *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul, 103-110.

Taşkent, A. (2015). Orta çağ Batı kitap kültüründe Hz. Muhammed (SAV) imgesi. *Türkiye'de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, İstanbul , 2016, cilt: II, s. 175-187. Erişim Adresi: http://isamveri.org/pdfdrq/D254114/2016/2016_TASKENTA.pdf

TDV İslam Ansiklopedisi. *Felek*. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/felek>

TDV İslam Ansiklopedisi. *Mühr-i Süleyman*. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhr-i-suleyman>

TDV İslam Ansiklopedisi. *Süleyman*. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman#1>

TDV İslam Ansiklopedisi. *Yüzük*. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yuzuk#2-fikih>